

kında Deneme" adlı ilk bölüm, Türkçe'de konuyla ilgili en geniş incelemelerden biridir. İkinci bölüm ise "Pali Şeriatine Göre: Buddha'ya Dair Metinler" başlığını taşımakta ve Budistler'in kutsal kitaplarından çevrilen çok sayıda metni ihtiva etmektedir. Ayrıca kitabın sonunda geniş bir bibliyografya ile indeks bulunmaktadır. 8. *Les Roubaiat de Mevlâna d'Jelal-eddin Rumi* (Paris 1950). Mevlânâ'nın sadece Türkiye'de değil Batı dünyasında da tanınması için Fransızca'ya çevirmiş olduğu bir kısım rubâilerinden meydana gelmektedir. 9. *Divan Şiirinde İstanbul* (İstanbul 1953). Kısa bir önsözden sonra, şiirlerinde Avnî mahlasını kullanan Fâtiḥ Sultan Mehmed'den başlayarak XIX. yüzyılın sonlarında yaşamış Münif Paşa'ya kadar seksen beş kadar divan şairinin doğrudan doğruya İstanbul'la ilgili kaside, gazel, şarkı, kıta, mesnevi vb. türlerdeki şiirlerin bir araya getirilmesinden oluşan bir antolojidir. Kitabın sonunda geniş bir lugatçe ile şiirlerin seçildiği kaynaklardan oluşan bir bibliyografya ve indeks yer almaktadır. 10. *Naima* (İstanbul 1953). Osmanlı vak'anüvisi Naîmâ'nın hayatı ve *Ravzatü'l-Hüseyn* adlı meşhur tarihinin kısaca tanıtıldığı bir giriş bölümünden sonra kitaptan seçilmiş altı parçaya yer verilmiştir. 11. *Ömer Hayyam* (İstanbul 1954). Kitabın başında dünya edebiyatında rubâileriyle tanınan Ömer Hayyâm'ın hayatı ve edebî kişiliği hakkında yazılan bir inceleme yer alır. Yazar burada önce rubâî nazım türünü tanıttuktan sonra bu türün tanınmış şairlerini zikreder. Daha sonra ana hatlarıyla Hayyâm'ın hayatını ve rubâilerini ele alarak Hayyâm hakkında araştırmalar yapan yerli ve yabancı yazarlardan bahseder. Bu kısımdan sonra da Hayyâm'ın 400 kadar rubâisinin mensur tercümesi yer

alır. 12. *Mevlâna ve Mevlevîlik* (İstanbul 1957). Daha önce yayımlanan Mevlânâ ile ilgili çalışmasının yeni araştırma ve neşirler ışığında oldukça genişletilmiş bir şekli olan bu eserde iki ana bölüm halinde Mevlânâ'nın hayatı, şahsiyeti ve eserleri incelendikten sonra zengin dip notu ve açıklamalarla Mevlânâ'nın eserlerinden seçme parçalar yer alır. Eserin ikinci bölümünde ise âdet, erkân ve gelenekleri içinde Mevlevî tarikatı anlatılmaktadır. Kitabın sonunda Mevlânâ ve Mevlevîlik'le ilgili zengin bir bibliyografya yer alır. Eser bu konudaki çalışmaların en muteberlerinden biridir. 13. *Harikulâde Masal* (Alfred Rizzo'dan tercüme, İstanbul, ts.). Âsaf Hâlet Mustafa Baydar'la yaptığı konuşmada bu kitaptan "son ilim cereyanlarının kâinat hakkındaki donneleri" diye bahsetmektedir. Bazı fotoğrafların da yer aldığı eserde ana hatlarıyla kâinatın oluşumu, güneş, güneş sistemi, dünya, yer kürenin tarihi, yeryüzünde hayat, insan ve insan ırkları ile yeryüzündeki diller üzerinde durulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 52-53; Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, İstanbul 1960, s. 64-67; Mehmet Kaplan, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, İstanbul 1973, s. 165-174; a.mlf., "Om Mani Padme Hum", *Edebiyatımızın İçinden*, İstanbul 1978, s. 167-170; Tahir Alangu, *100 Ünlü Türk Eseri*, İstanbul 1974, s. 1415-1420; Haldun Taner, *Ölürse Ten Ötür, Canlar Ölesi Değil*, İstanbul 1983, s. 40-46; Semih Güngör, *Âsaf Hâlet Çelebi*, İstanbul 1985; Hilmi Yavuz, "Âsaf Hâlet Çelebi'nin Semâ'-ı Mevlânâ Şiirini Yeniden Okuma Denemesi", *Yazın Üzerine*, İstanbul 1987, s. 101-105; Mustafa Miyasoğlu, "Çelebi Âsaf Hâlet", *TDEA*, II, 126-127; Ahmet İnam, "Şiirimizde Mistik Yönelimler", *Yeni Dergi*, sy. 111, Aralık 1973, s. 21-35; *Şiir Atı* ("Âsaf Hâlet Çelebi Yaprakları" adıyla özel bölüm), sy. 2, İstanbul 1986, s. 22-80.

ABDULLAH UÇMAN

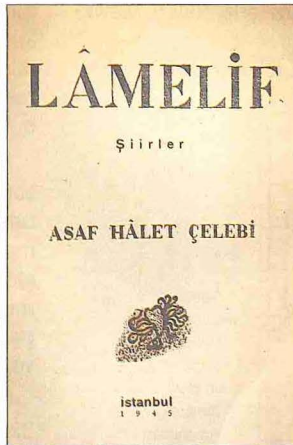
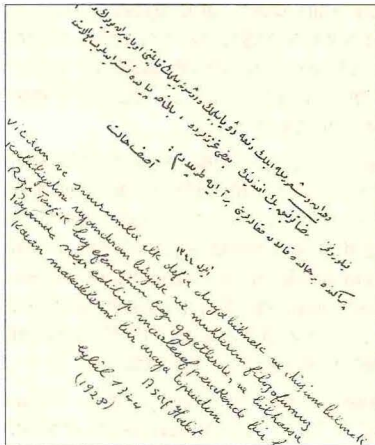
ÇELEBİ EFENDİ

Konya Mevlevî Âsitânesi'nde postnişin olanlara verilen unvan.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin ölümünden (672/1273) sonra onun soyundan olmayan Hüsâmeddin İktub* olarak tanınmıştı. Hüsâmeddin'den sonra Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in bu mânevî makama geçmesi, türbe ve tekkenin yapılması, Sultan Veled'den sonra Mevlevîliği oğlu Ulu Ârif Çelebi'nin, onun ardından da iki kardeşinin temsil etmesi ve böylelikle tarikatın yavaş yavaş teşekkül etmeye başlaması, Konya'daki Mevlânâ Tekkesi'nde Mevlânâ soyuna mahsus bir makamın ortaya çıkmasına yol açtı. Mevlevîye tarikatı tarihinde ilk olarak Çelebi adını taşıyan Mevlânâ'nın halefi Hüsâmeddin'den sonra bu unvanı alan Ulu Ârif'ten itibaren onun soyundan olanlara "çelebi", Mevlânâ'yı temsil eden makama "çelebilik", bu makama oturan çelebiye "makam çelebisi" veya "çelebi efendi" denilmiştir. Tarikatın ilk dönemlerinde hayatta bulunan çelebi efendinin kendisinden sonra çelebilik makamına geçecek olan kişiye hilâfet vermesi, diğer çelebiler arasında çıkabilecek makam ihtilâfını önlemiş oluyordu. Yine bu dönemde çelebi efendi Mevlânâ'nın maddî ve mânevî vârisi olarak büyük bir kabul ve tasvip görüyordu. Mevlevîliğin teşekkül edip yayılmasından sonraki dönemlerde çelebi efendilerin mânevî nüfuzlarının giderek azalması, Mevlânâ soyu arasına giren rekabet ve makam hırsı, Konya dışındaki Mevlevî tekkelerinde çelebi efendilerden daha üstün nitelikli ve etkili şeyhlerin yetişmesi, onların da Mevlevîliği temsil eden en yüksek mânevî makama (kutub) sahip kişiler olarak tanınmalarına yol açmış, bunun neticesi olarak da çelebilik makamının nüfuz sahası daralmış, çelebi efendi tarikatın sadece maddî teşkilâtında lider sayılmıştır.

Çelebi efendiler tekkelere şeyh tayin ederler veya şeyh olması istenen kişiye icâzetnâme vererek bu isteği onaylamış olurlardı. Çelebilik makamının çok az istisnalar dışında babadan oğula intikal etmesi, diğer Mevlevî tekkelerinde de bu usulün gelenekleşmesi sonucunu doğurmuştu.

Soyu baba tarafından Mevlânâ'ya ulaşan çelebilere "zükür çelebi", ana tarafından ulaşan çelebilere "inâs çelebi" adı verilmiştir. Çelebi efendi olabilmek için

Âsaf Hâlet Çelebi'nin el yazısı (Hâlet Çelebiler'in özel kitaplığından) ve *Lâmelîf* adlı şiir kitabının kapağı (İstanbul 1945)

ÇELEBİ EFENDİ

zükûr çelebi olmak şartı vardı. Ana tarafından çelebilik makamına gelebilmiş tek kişi, Ebûbekir Çelebi'nin yerine geçen Ârif Çelebi'dir (ö. 1050/1640).

Çelebiler arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkışından ve Mevlevîliğin siyasi iktidara bağlı bir müesseseye haline gelişinden sonra çelebilik makamına tayin padişah iradesiyle gerçekleşir olmuştur. Meclis-i Meşâyih'in kurulmasından sonra (1868) takip edilen usule göre çelebilik makamına geçmeye aday olan kişi tayin teklifini şeyhülislâmlığa arzeder, şeyhülislâmın tasdikinden sonra padişah iradesi çıkar ve çelebi efendi olacak kişiye tebliğ edilirdi.

Tarikatın ilk dönemlerinde çelebi efendinin diğer Mevlevî tekkelerinde görev yapan şeyhlerin meşihatını tasdik ettiği konusunda bilgi yoktur. Halife olan bir Mevlevî şeyhi istediği kişiye şeyhlik verebilmekteydi. Çelebi efendinin daha sonra bundan haberi oluyor ve durumu kabulleniyordu. Ancak çelebilik makamının babadan oğula kalmasının ve bunun bir teamül haline gelmesinin de etkisiyle bir tekkenin şeyhinin, ölümden önce kendi yerine varsa oğlunu yoksa aileden ehliyetli birini tayin etmesi âdet haline gelmiş ve bu durum şeyhlerin çile çıkarılmış dedelerden tayin edilmesi esasını kaldırmıştır. Şeyhlik makamı boşalan bir Mevlevî tekkesine şeyh olacak kişi Konya Mevlânâ Dergâhı'na giderek orada on sekiz gün hizmet eder, bu süre içinde sikkesi Mevlânâ'nın sandukasının altında durur, on sekiz gün sonra bu sikke çelebi efendi tarafından şeyh olacak kişiye giydirilir ve eline meşihatnâmesi verilir. Ancak Konya'ya gitmek zahmetli bir iş olduğundan sonraları bu uygulama da kaldırılmıştır. Bundan sonraki uygulamaya göre şeyh olacak kişi kendi tekkesinin matbahında on sekiz gün hizmet eder, süre tamamlanınca aşçı dede tarafından meşihat gülbangi çekilerek şeyhliği ilân edilirdi. Çelebi efendi bu

usulle bir tekkeye şeyh tayin edilen kişinin meşihatnâmesini daha sonra gönderirdi. Mevlevî tekkelerinde görev yapan şeyhlerin her yıl çelebi efendiye hediye göndermeleri gelenek olmuştur.

Osmanlılar'ın ilk devirlerinde padişahın ölümünden sonra tahta geçecek şehzadenin Manisa'ya vali oluşu gibi son çelebi efendiler zamanında makamdaki çelebiden sonra çelebi efendi olacak kişiler de Manisa Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilmeye başlanmıştır.

Devlet protokolünde kazaskerle eşit statüde bulunan çelebi efendinin resmî yazışmalarındaki lakabı "reşâdetlü" idi. Mevlânâ, Çelebi Hüsameddin, Sultan Vele ve oğlu Ulu Ârif Çelebi'den sonra yirmi altı kişi çelebilik makamına geçmiştir (çelebi efendilerin tam bir listesi için bk. Gölpinarlı, s. 152-153, krş. Bedüzzaman Fürûzanfer, ek liste). Üsküdar Mevlevîhânesi'nin son şeyhi Ahmed Remzi (Akyürek) Dede *Tarihçe-i Aktâb* (Şam 1331) adlı manzumesinde çelebi efendilerin doğum, ölüm ve çelebilik makamına geçiş tarihlerini vermiştir. Bu manzume Ahmed Remzi Dede'nin el yazısıyla *Sefîne*'nin içinde de yer almaktadır (I, 320 vd.). Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılında bu makamdaki bulunan Abdülhalim Çelebi'nin aynı yıl vefatı üzerine Halep Mevlevî Dergâhı'nda şeyh bulunan oğlu Muhammed Bâkır Çelebi çelebilik makamını Halep'te kurmuş, bu müesseseye Suriye'deki Fransız hükümeti tarafından da tasdik edilmiş ve Halep Dergâhı yurt dışındaki diğer mevlevîhânelerin de merkezi olmuştur. Bâkır Çelebi'nin 1943'te İstanbul'da ölümü ve ertesini yıl Suriye'nin bağımsızlık kazanmasından sonra hükümet Bâkır Çelebi'nin oğlu Celâleddin Çelebi'ye Suriye tâbiyetine geçmesi şartıyla çelebilikliğini tasdik etmeyi teklif etmiş, bu teklif kabul edilmeyince çelebilik makamını ve bu makamın imtiyazlarını kaldırmıştır. Ülkedeki diğer mevlevîhânelerle Halep Mevle-

vîhânesi'nin vakıflarına el konularak bütün mevlevîhâneler Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlanmış, böylece çelebilik müessesesi tarihe karışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Remzi Dede, *Tarihçe-i Aktâb*, Şam 1331; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 320-321; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 151-153, 362-364, 367-370; Bedüzzaman Fürûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin* (trc. Feridun Nafiz Uzluk), İstanbul 1986, s. 139; Pakalın, I, 345; II, 67; III, 667.

CELALEDDİN ÇELEBİ

ÇELEBİ SULTAN MEHMED

(bk. MEHMED I).

ÇELEBİ SULTAN MEHMED CAMİİ

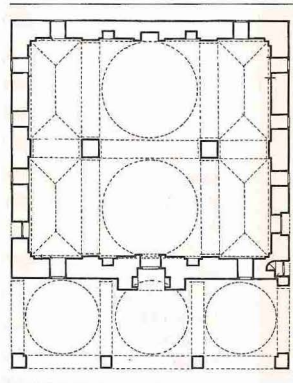
Yunanistan'da Dimetoka'da
XV. yüzyıl başlarına ait cami.

Kuzey Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde, Edirne'nin 30 km. kadar güneyindeki Dimetoka (Didymontikhos) kasabasının merkezinde bulunmaktadır. Kapısı üstünde üç satır halindeki Arapça kitâbesinde yapının 823 yılı Rebîülevvelinde (Mart 1420) inşa edildiği bildirilmektedir. Caminin yan kapısı üstünde yer alan ikinci kitâbede ise Dimetoka Kadısı Seyyid Ali ve Haslılı (veya Cashlı) Doğan b. Abdullah'ın yardımları ile "... mühendislerin iftiharî, mimarların seçkini, sanatında mahir bir üstat olan İvaz b. Bâyezîd'in camiyi 824 yılında (1421) tamamladığı belirtilmektedir. Mimar İvaz b. Bâyezîd, XV. yüzyılın başlarında faaliyeti görülen Hacı İvaz Ağa (Paşa) olanıdır. Dimetoka'daki bu büyük eser, bânisi Çelebi Sultan Mehmed'in 1421 yılı Mayıs ayı içinde vefatı üzerine acele olarak tamamlanmıştır. Bu husus caminin mimarisinin anlaşılması bakımından çok önemlidir.

Evliya Çelebi, 1078 Ramazanında (Şubat 1668) Dimetoka'ya geldiğinde gördüğü caminin dört kâgir ayağın taşıdığı, kurşun kaplı ahşap çatının içine gizlenmiş kubbesi, yüksek ve süslü bir minaresinin olduğunu, ancak dış hariminin bulunmadığını söyler.

Batı Trakya Türk idaresinden çıktıktan sonra kasabadaki müslüman cemaate tahsis edilmeyen cami ardiye, depo gibi maksat dışı işlerde kullanılarak harap olmaya bırakılmıştır. Hakkındaki en son mimari bilgi, etraflı bir incelemesini yapan E. Hakkı Ayverdi'nin 1981 yılına ait verdiği mâlumattan ibarettir.

Çelebi Sultan Mehmed Camii, dıştan 32,42 × 29,94 m. ölçüleriyle muntazam

Çelebi
Sultan
Mehmed
Camii
ve planı -
Dimetoka /
Yunanistan